

ศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ :  
กรณีศึกษาตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

AN ANALYTICAL STUDY OF THE APPLICATION OF BUDDHAS DHAMMA IN  
COMMUNITY DEVELOPMENT OF BUDDHIST MONKS : ACASE STUDY OF KUDLAD  
SUB – DISTRICT MEUANG DISTRICT UBONRATCHANI PROVINCE

พระถนอมศักดิ์ อภิกุโน<sup>1</sup> พระวิมาน คมภีรปญโญ<sup>2</sup>

Phra Thanomsak Abhiguno Phra Viman Khampirapunno<sup>2</sup>

<sup>1</sup>นิสิตคณะพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

<sup>2</sup>อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

คณะพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาชุมชน เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และเพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดการพัฒนาชุมชน การทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้าน มีสุขภาพดีขึ้นทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้ชุมชนเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี

พระสงฆ์ ตำบลกุดลาดได้มี การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม สังคหวัตถุ 4 สารานิยธรรมและศีล โดยการสอนหรือฝึกให้คนในชุมชนได้รู้จัก การให้การเสียสละช่วยเหลือผู้อื่นในยามที่มีความเดือดร้อน ให้รู้จักวางตนให้เหมาะสมกับฐานะของตน บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขและอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสงบสุขตามหลักของภาวนา 4 คือ 1) กายภาวนา คือ การพัฒนาทางด้านกายภาพ 2) ศีลภาวนา คือ การพัฒนาทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม 3) จิตตภาวนา คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจและอารมณ์ 4) ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาทางด้านปัญญา

คำสำคัญ : การประยุกต์, หลักพุทธธรรม, การพัฒนาชุมชน

Abstract

This research aimed to study the concepts in developing the community, to study the problems of the community in Kudlad sub-district, Meuang, Ubonratchani province as well as to study the application of Buddha Dhamma of Buddhist monks in developing the community in Kudlad sub-district, Meuang, District Ubonratchatani province.

It has been found that the concepts of community development involved the advancement, changing to the progressing, the extricating and the qualities of life were generated both of physicality and mentality as well as the subsistence in the better way. Community development involved the changeability of economics and society in an

advanced condition, for example, economics, society, culture, administration as well as custom and tradition.

The Buddhist monks in Kudlad have applied the four base of social solidarity, the virtues for fraternal living and the precept to educate and train the people on donation, self-sacrifice, ministration and demeanor, performing the common interest in order to maintain the happiness and peaceful co-existence as stated in the four developments, viz. 1) physical development- physical training, 2) moral development- social and environmental development, 3) emotional development- mind and spiritual development and 4) wisdom development- intellectual development.

**KeyWords** : Application, Buddha Dhamma Principle, Community Development

## บทนำ

ในสภาพสังคมปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการทางด้านวัตถุ ทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย “สังคมไทยกำลังก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสาร ค่านิยม วัฒนธรรมต่างชาติ เงินทุน เหล่านี้ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยเฉพาะสังคมแบบเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม เกิดการขยายตัวของสังคมเมือง การเกิดขึ้นของทุนนิยมอุตสาหกรรมและวัฒนธรรมบริโภคนิยม สภาพดังกล่าวมีผลกระทบต่อชีวิตของคนไทย” ในอดีตที่มีลักษณะเป็นสังคมชนบทได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมเมือง ซึ่งทำให้อัตลักษณ์ทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วยและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น (ยุทพงษ์ จันทรวรินทร์, 2550 : 111)

สถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดสถาบันหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมไทยตลอดมา โดยมีส่วนช่วยในการกล่อมเกลাজิตใจ และลักษณะนิสัยของคนไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน “พระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบันพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกลงในสังคมจนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถาบันทางศาสนาองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิต ศีลธรรมและพฤติกรรมต่างๆ” (พินิจ ลาภอนันท์, 2529 : 30) วัดและพระสงฆ์ มีบทบาทที่สำคัญแก่ประชาชนและสังคมมาช้านาน ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ให้การศึกษา การอาชีพ การรักษาโรค การพิจารณาตัดสินคดีความต่าง ๆ การให้คำแนะนำสั่งสอน สร้างความเข้มแข็ง ทางด้านจิตใจ และยังเป็นสถานที่พักผ่อนและปฏิบัติธรรมรวมทั้งการทำกิจกรรมอื่น ๆ รวมทั้งมีส่วนสำคัญในการพัฒนาสังคมด้วย เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปทำให้บทบาทดังกล่าวได้ลดน้อยลงตามสภาพความเจริญและการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง มีการแบ่งความรับผิดชอบกิจกรรมบางอย่างที่วัดเคยมีบทบาทออกไป (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2542 : 102) เช่น การศึกษา การรักษาพยาบาล ประกอบกับวิถีชีวิตของประชาชนที่ได้รับเอาวัฒนธรรมและค่านิยมของชาวต่างชาติเข้ามามากขึ้น ทำให้บุคคลที่เคยเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดลดลงไปด้วย บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนก็ลดลง ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและพระสงฆ์กับประชาชนก็มีระยะห่างกันมากขึ้น ทำให้การส่งเสริมและการให้ความร่วมมือในกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมทางสังคมไม่แน่นแฟ้นเหมือนในอดีต ทั้งยังส่งผลให้โอกาสของประชาชนที่จะได้ศึกษารับรู้หลักธรรมทางศาสนาก็น้อยลงด้วย มีผลทำให้ระบบคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมเสื่อมลง เพราะบทบาทของ

พระพุทธศาสนาในการขัดเกลาสังคมลดลง ประกอบกับวัดบางแห่งได้มุ่งเน้นการพัฒนาในด้านวัตถุ มากกว่าการพัฒนาในด้านจิตใจ วัดที่เคยเป็นที่พึ่งและเป็นศูนย์กลางชุมชนได้ถูกลดทอนบทบาทและความสำคัญลง (คุณ โทจันทร์, 2525 : 100.) ในขณะที่พระสงฆ์และสามเณรก็ลดจำนวนลงด้วย ทำให้มีวัดร้างในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ส่วนพระสงฆ์ที่เคยมีบทบาทสำคัญของชุมชนในอดีตก็มีบทบาทน้อยลง

นอกจากพระสงฆ์จะเป็นที่เคารพของชาวบ้านในชุมชนแล้วยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม หากนักวิชาการนำความรู้จักรัทธิพยากรณ์และแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2524 : 63.)

การประยุกต์หลักพุทธธรรมของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชนมีหลายรูปแบบ ซึ่งเป็นการที่พระสงฆ์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมสำคัญในการช่วยเหลือและพัฒนาชุมชน ตามแนวความคิดของพระราชาวรมณี ประกอบด้วยการให้คำแนะนำทางจิตใจเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ ส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติตน ประการแรก คือ ต้องเป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุขมีศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง ประการที่สอง คือ พัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดีมีสมรรถภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อบุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ ประการที่สาม คือ ต้องส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด รวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน ประการที่สี่ คือ ต้องส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยต่อเนื่องยาวนานแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศ ทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ (อภิชัย พันธุ์เสน, 2539 : 206)

พุทธศาสนามีความเหมาะสมกับการพัฒนาสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะหลักพุทธธรรมเป็นการสร้างคนที่มีคุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความจริง รู้จักพึ่งพาตนเอง ขยัน ประหยัด เรียบง่าย ใฝ่สันติ มีศีลธรรม เมื่อแผ่ความรักและปราศจากความเห็นแก่ตัว ดังนั้น ในการแก้ปัญหาด้านศีลธรรมของชาวชนบท จึงจำเป็นต้องมีการ นำหลักพุทธศาสนาซึ่งมีหลักการและแนวทางแห่งการพัฒนาอย่างเหมาะสม เข้าไปเผยแพร่ ฟื้นฟูให้แก่ชาวชนบท เพื่อให้สังคมชนบทสามารถประสานการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจให้สอดคล้องกลมกลืนกันเพื่อเป้าหมายแห่งความพ้นทุกข์ได้อย่างหมดจด ทั้งนี้ ต้องเน้นว่าการที่จะมีการพัฒนาทางด้านจิตใจ มิได้หมายความว่า จะต้องเลิกการพัฒนาทางด้านวัตถุและสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อที่จะให้การพัฒนาด้านจิตนั้นไม่ขัดแย้งกับการพัฒนาด้านวัตถุและสังคม ทั้งกลับเป็นเครื่องหนุนให้มีการพัฒนาในแนวทางที่เหมาะสม เป็นการนำให้ส่วนความต้องการของชีวิตทั้ง 3 ด้านของคนเราประสานกลมกลืนกันได้อย่างเหมาะสม (สุภาพรณ ญ บางช้าง, 2526 : 28 – 31).

จากสภาพปัญหาและความสำคัญดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพียงแต่สภาพการณ์ปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทต่อชุมชนน้อยลง เนื่องจากสังคมมีความเจริญทางด้านวัตถุ และลักษณะของสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากสังคมแบบเกษตรกรรมมาเป็นสังคมเมืองแบบอุตสาหกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนก็ลดลง นอกจากนี้ยังทำให้มีปัญหาทางสังคมตามมามากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในชนบทแถบภาคอีสาน ที่กำลังพัฒนาและเปลี่ยนแปลง

ทางด้านวัตถุ ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนรูปแบบต่างๆ ลดลง แต่ก็ยังมีบางพื้นที่ที่พระสงฆ์ยังมีความเข้มแข็ง และสามารถเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์กรณีศึกษาตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมุ่งศึกษาประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในปัจจุบันที่มีส่วนในการพัฒนาชุมชนด้วยการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

### วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1 เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาชุมชน
- 2 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
- 3 เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

### ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยทางภาคสนามด้วย (Field Research) ผู้วิจัยเน้นการศึกษาเนื้อหาสาระตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แล้วดังต่อไปนี้

#### 1 ขอบเขตด้านเอกสาร

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 เป็นเอกสารหลัก และข้อมูลทุติยภูมิที่เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการ ตำรา เอกสารงานวิจัย บทความ ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

#### 2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาในการวิจัยจำแนกออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ศึกษาแนวคิดการพัฒนาชุมชน 2) ศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 3) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นประเด็นหลักในการศึกษาครั้งนี้

#### 3 ขอบเขตด้านพื้นที่

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาด้านพื้นที่ โดยใช้หลักเกณฑ์คัดเลือกพื้นที่วิจัยดังต่อไปนี้

- 1) เป็นพื้นที่ชุมชนที่กำลังเติบโตเป็นสังคมเมือง
- 2) เป็นพื้นที่ชุมชนที่พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน
- 3) เป็นพื้นที่ตัวอย่างที่ชุมชนอื่นมาศึกษาดูงานอยู่เสมอ

เมื่อกำหนดหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว จึงได้ลงสำรวจหาพื้นที่เป้าหมาย และเมื่อพิจารณาจากหลักเกณฑ์แล้วพบว่า ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เข้าหลักเกณฑ์ทุกประการจึงได้เลือกเป็นพื้นที่วิจัย

#### 4 ขอบเขตด้านประชากรที่ให้ข้อมูล

- 1) พระสงฆ์ในตำบลกุตลัด จำนวน 5 รูป
- 2) ผู้นำชุมชนในตำบลกุตลัดจำนวน 5 คน
- 3) ประชาชนในตำบลกุตลัด 14 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน (รวม 28 คน)
- 4) ผู้นำองค์การบริหารส่วนตำบลกุตลัด 1 คน

รวม 39 รูป/คน

#### วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary) และการศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Work Study) โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) กับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

##### 1 ขั้นกำหนดกรอบในการวิจัย

ขั้นแรกได้กำหนดกรอบเนื้อหาในการวิจัยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ โดยให้อยู่ในกรอบเนื้อหา 3 ส่วน ประกอบด้วย 2) ศึกษาแนวความคิดการพัฒนาชุมชน ๒) ศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนตำบลกุตลัด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 4) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ตำบลกุตลัด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

##### 2 ขั้นศึกษารวบรวมข้อมูล

###### 2.1 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคเอกสาร (Documentaries)

ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเอกสารดังต่อไปนี้ 1) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 โดยมุ่งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ 2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดีพระไตรปิฎก เอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ในประเด็นที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ เป็นประเด็นหลักของการวิจัย

###### 2.2 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Work Study)

การศึกษารวบรวมข้อมูลภาคสนาม เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย 1) พระสงฆ์ในตำบลกุตลัด จำนวน 5 รูป 2) ผู้นำชุมชนในตำบลกุตลัดจำนวน 5 คน 3) ประชาชนในตำบลกุตลัด 14 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน รวมจำนวน 28 คน 4) ผู้นำองค์การบริหารส่วนตำบลกุตลัด 1 คน รวมประชากรที่ให้ข้อมูลทั้งหมดจำนวน 39 คน โดยใช้เครื่องมือในการศึกษา ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก อนุทินการวิจัย คอมพิวเตอร์ แบบบันทึกการสังเกต และกล้องถ่ายรูป เป็นต้น โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) สำรวจบริบทพื้นที่วิจัย
- 2) ขออนุญาตเจ้าของพื้นที่และผู้เกี่ยวข้องเก็บข้อมูลวิจัยล่วงหน้า
- 3) กำหนดประเด็นที่จะเก็บข้อมูล
- 4) สร้างและตรวจสอบเครื่องมือ คือ การสร้างแบบสัมภาษณ์ ให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสมของเครื่องมือ

- 5) นัดกลุ่มเป้าหมายเพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย
- 6) เตรียมความพร้อมของเครื่องมือและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกต เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เป็นต้น
- 7) ลงมือเก็บข้อมูลในพื้นที่กับประชากรกลุ่มเป้าหมาย
- 8) รวบรวมและตรวจสอบข้อมูล

### 3 ขั้นตรวจสอบข้อมูล

หลังจากที่ได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามแล้ว นำข้อมูลมาทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูล ส่วนข้อมูลใดที่ขาดความชัดเจนก็กลับไปรวบรวมใหม่ และตรวจสอบว่าข้อมูลที่มีอยู่เพียงพอต่อการวิเคราะห์และตอบปัญหาการวิจัยหรือไม่ ส่วนใดที่ยังไม่พอสำหรับการวิเคราะห์และตอบปัญหาการวิจัยก็กลับไปรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม จากนั้นจึงนำมาจัดระเบียบข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

### 4 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ตรวจสอบความเที่ยงตรงแล้วมาศึกษาวิเคราะห์ เชิงเนื้อหาและวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Research) สังเคราะห์ และตีความข้อมูลที่รวบรวมมาทั้งหมดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ จัดความสัมพันธ์ของข้อมูลให้เชื่อมโยงกันรอบด้าน เพื่อตอบปัญหาในการวิจัยที่มีความสัมพันธ์กับประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

### 5 ขั้นเรียบเรียงข้อมูล

หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดแล้ว นำข้อมูลมาเรียบเรียงและจัดหมวดหมู่ของข้อมูล จัดลำดับความสำคัญของประเด็นการวิจัย ว่าส่วนใดเป็นประเด็นหลักหรือประเด็นเสริมในการวิจัย โดยให้นำหนักกับประเด็นหลักในการวิจัย โดยเรียบเรียงข้อมูลตามสารบัญชั้วคร่าว

### 6 ขั้นเขียนงานวิจัย

หลังจากเรียบเรียงข้อมูลแล้วลงมือเขียนงานวิจัย โดยเขียนในลักษณะของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ให้เป็นไปตามกรอบของการวิจัย และถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

### 7 ขั้นสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

หลังจากเขียนในบทที่ 1-4 แล้ว นำข้อมูลมาประมวลสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ รวมทั้งนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของรายงานการวิจัยเชิงคุณภาพแบบพรรณนาวิเคราะห์เสนอต่อมหาวิทยาลัยเพื่อขอสอบ ปรับปรุงงานวิจัย และนำผลการวิจัยเสนอต่อหน่วยงานในพื้นที่วิจัย

## สรุปผลการวิจัย

### 1 แนวคิดการพัฒนาชุมชน

“การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้าน มีสุขภาพดีขึ้นทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การพัฒนาเป็นกระบวนการพยายามที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงรักษาสิ่งที่ดีให้คงอยู่ ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู ชุมชนให้คนที่อยู่ร่วมกันมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและมีความรักความเอื้ออาทร และรวมกันในระยะเวลานานพอสมควร จนมีความสัมพันธ์และความผูกพันกันขึ้น

การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมให้ดีขึ้น ส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดสร้างสรรค์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากที่สุด โดยเฉพาะในขั้นตอนของการร่วมคิดร่วมทำ จะทำให้ชุมชนเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี และอนามัย

หลักการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคุณภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น และดึงประชาชนให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ชุมชนมีความเจริญรุดหน้าเกิดขึ้นด้วย วิธีการให้การศึกษาและเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการรวมกลุ่ม การทำงานเป็นกลุ่มจะทำให้งานมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม และการปลูกฝังนิสัย ส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้รู้จักการคิดตัดสินใจ วางแผน และมีองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน มีการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงของสภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ ความต้องการและปัญหาของประชาชนในชุมชน เพื่อให้การพัฒนาได้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ทั้งทางด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ การเมืองและทุนสิ่งแวดล้อม วิธีพัฒนาชุมชนเราถือว่า เป็นการคิดและแก้ปัญหาของบุคคลในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยให้มีการรวมพลังความคิดแรงกาย แรงใจ และวัสดุ เงินทุน เพื่อรวมกันเป็นกลุ่มขึ้น และเป็นองค์กรสร้างพลังการคิดตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบด้วยกัน พัฒนาความรู้ ความคิด เสนอผลผลิตให้ชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์แต่สิ่งที่ดีงาม ซึ่งได้จากการศึกษาอบรม ชักนำชาวบ้านให้รู้ จัดกลุ่มขึ้นมา และจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มขึ้นนั้น เป็นขบวนการให้การศึกษาแก่กลุ่มอยู่แล้ว เป็นการศึกษาโดยการกระทำจริง

การพัฒนาชุมชนเชิงพุทธ เป็นการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต แก้ไขปัญหาและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตทุกระดับต้องเริ่มที่จิตใจเป็นพื้นฐาน เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธนี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันต่อสังคมและธรรมชาติ อันตนจะต้องเกื้อกูลปัจจัยแวดล้อมดังกล่าวให้เป็นไปด้วยดี การพัฒนาจะต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐานอำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม และการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม การพัฒนาชุมชนเชิงพุทธนั้นเป็นการนำหลักพุทธธรรมเข้ามาขัดเกลาสั่งสอนประชาชนในชุมชน และแก้ปัญหาชีวิตและชุมชน เน้นให้ชาวบ้านรู้จักตัวเอง รู้จักปัญหา รู้จักลดอบายมุข อยากรู้พึ่งตนเอง จนนำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา และหล่อหลอมความคิด ทศนคติ ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ด้วยหลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ประกอบอาชีพโดยการพึ่งตนเอง สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข หลักธรรมในการพัฒนาชุมชน เป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบสุขของสังคม สอนให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ถูกต้องดีงามและศีลธรรม การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม การเคารพกฎหมายและศีลธรรม และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนคือ “ปัญญา” ในการอยู่ร่วมกันในชุมชนนี้ บุคคลจะต้องมีสติปัญญารู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ และนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมแก่การพัฒนาชุมชนคือ ภาวนา 4 ซึ่งส่งเสริมการพัฒนาชุมชนทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) กายภาวนา คือ การพัฒนาทางกายภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพร่างกาย 2) ศิลภาวนา คือ การพัฒนาทางสังคม 3) จิตตภาวนา คือ การพัฒนาทางจิตใจ และ 4) ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาทางปัญญา

## 2 สภาพปัญหาของชุมชนตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ตำบลกุดลาด ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองอุบลราชธานี ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ติดต่อกับตำบลปทุม ตำบลกระโสบ เส้นทางผ่านทั้งตำบลประมาณ 18 กิโลเมตร อยู่บนเส้นทาง รพข. สาย

ตาลชุม – อุบลราชธานี หรือชาวบ้านเรียกว่า ถนนสมเด็จ โดยใช้นามหมู่บ้าน หมู่ที่ 2 เป็นนามตำบล เหตุที่เรียกว่า “กุดลาด” เพราะมี หนอง และไหลลงสู่แม่น้ำมูล จึงเรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า “กุดลาด” ทิศเหนือ ติดต่อ ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ทิศใต้ ติดต่อ ตำบลท่าช้าง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี และแม่น้ำมูล ทิศตะวันออก ติดต่อ ตำบลดอนมดแดง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี ทิศตะวันตก ติดต่อตำบลพุม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีสภาพพื้นที่ชุมชนตำบลกุดลาดเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมือง พื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีดินเป็นดินปนทรายและดินเหนียว พื้นที่ส่วนมากเป็นที่นา ที่มีลำน้ำมูลไหลผ่าน เป็นเขตที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรป่าไม้และน้ำเหมาะแก่การทำการเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ ปัจจุบันมี 14 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งสิ้น 11,444 คนแยกเป็นชายจำนวน 5,578 คน หญิง 5,866 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 3,411 ครัวเรือน ประชากรส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและรับจ้างทั่วไป ลักษณะทางสังคมของชุมชนตำบลกุดลาด เป็นชุมชนแบบดั้งเดิมประชาชนมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสัมพันธ์แบบคุ้นเคยกันรักพวงกันมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน สมาชิกในครอบครัวมักช่วยกันทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีศาสนาอย่างเคร่งครัด วัดเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจของชาวชนบท รวมทั้งใช้ประกอบกิจกรรม พิธีกรรมต่างๆ และใช้ด้านการศึกษา วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาที่อยู่เหนือจิตใจของคนในชุมชน

ปัญหาพระสงฆ์เองก็ขาดการติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ประชาชนก็ยังไม่ได้รับโอกาสให้เข้าร่วมกำหนดแผนพัฒนา หน่วยงานในท้องถิ่นซึ่งไม่มีส่วนในการส่งเสริมการขับเคลื่อน ไม่มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบและขาดแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้เกิดผลการพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกและสถานที่ที่เหมาะสมในการขับเคลื่อน ปัญหาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตำบลกุดลาดทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์ขาดงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องและโครงการหรือกิจกรรมที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับชุมชน ของพระสงฆ์ยังไม่มีบทบาทหรือคุณภาพพอในการพัฒนา นอกจากนั้นรัฐและหน่วยงานภาคเอกชนโครงการที่เป็นรูปธรรมในการส่งเสริมจริยธรรมและศีลธรรม เพื่อจะพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง ปัญหาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตำบลกุดลาดทางด้านจิตใจและอารมณ์ เนื่องมาจาก พระสงฆ์ยังขาดความรู้ที่แตกฉานในด้านของหลักธรรม คือ ขาดหลักการและโครงการที่จะให้พัฒนาคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง พระสงฆ์ไม่เข้าใจถึงแก่นแท้ของหลักธรรมที่จะนำมาให้ประชาชนเข้าสู่การปฏิบัติให้เกิดผลได้และปฏิบัติเห็นผลได้จริง ปัญหาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตำบลกุดลาดทางด้านปัญญา คือ ประชาชนในตำบลกุดลาด ยังเป็นคนที่มี ทิฐิ ขาดความเชื่อมั่นในพระสงฆ์ ทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ยาก ชุมชนไม่มีความความรับผิดชอบต่อชุมชนต่อครอบครัว ขาดการเป็นประชาชนที่ดีของประเทศชาติ ไม่ศึกษาเล่าเรียน เป็นเหตุให้ละเลยต่อการประพฤติปฏิบัติ พระสงฆ์แสดงธรรมไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ ไม่มีการอธิบายหลักธรรมให้เห็นจริงจนคล้อยตามในทันทั่วที่ได้ ไม่มีการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ขาดทักษะด้านจิตวิทยาการแนะนำ ขาดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อประชาชนในชุมชน ขาดอุปกรณ์ที่ส่งเสริมการฝึกอบรม และทักษะที่ดีในการแนะนำ เพื่อให้ประชาชนได้คอยตาม

### 3 การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลกุดลาด อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี

พัฒนาสุขภาพทางกาย คือ พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้มีการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน ไม่ขาดแคลนทั้งด้านวัตถุและปัจจัย 4 เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ไม่เป็นโรค มีร่างกายแข็งแรง ปลอดภัย ในชีวิตทรัพย์สิน มีสุขภาพดีไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ การสัจจรคมนาคนไปมาสะดวกสบาย ในการดูแลสุขภาพร่างกายของคนในชุมชน พระสงฆ์ในตำบลกุดลาด และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ได้ร่วมมือกัน บริการสังคม คือพระสงฆ์จะเป็นผู้ดูแลทางด้านจิตใจให้ธรรมะ เป็นยาบำรุงจิตใจ ส่วนหน่วยงานสาธารณสุขเป็นผู้ดูแลทางด้านร่างกาย ให้บริการตรวจดูแล

สุขภาพของคนในชุมชน พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้มีการตรวจเยี่ยมดูแลผู้ป่วยให้กำลังใจ สอนธรรมและแนะนำหลักธรรมในการดูแลจิตใจให้ประชาชน มีการส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ให้คำแนะนำด้านสุขอนามัย นำความรู้และหลักธรรมมานำพาประชาชนประพฤติ ปฏิบัติ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ทุกเหตุการณ์ ทุกขณะจิต เพื่อให้ประชาชนมีจิตที่ดี มีอารมณ์ดี และมีความสุข ซึ่งเป็นกระบวนการใช้ร่างกายเพื่อการพัฒนาคุณภาพ และประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยส่งเสริมให้ประชาชนได้พัฒนาพฤติกรรมในเชิงคุณธรรมทางกายกรรม คือ การพัฒนากรรมดีทางกายไปด้วย

ในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม สังคหวัตถุ 4 พระสงฆ์ในชุมชนกุดลาดได้สอนหรือฝึกให้คนในชุมชนได้รู้จัก การให้การเสียสละช่วยเหลือผู้อื่นในยามที่มีความเดือดร้อน เป็นคนที่มีน้ำใจงาม น้ำใจดี มีความรัก และพระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้ให้คำแนะนำให้รู้จักวางตนให้เหมาะสมกับฐานะของตน บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น อยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขและอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสงบสุข นอกจากนี้พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดยังนำหลักธรรมสารณียธรรม ๖ ช่วยให้ประชาชนในชุมชน มีความสุภาพเรียบร้อย เป็นคนที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ พุดคุยกันด้วยความมีเมตตา มีความซื่อสัตย์ ความจริงใจ คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มีความปรารถนาดีต่อกัน และพระสงฆ์ในตำบลกุดลาดยังสอนประชาชนในชุมชนได้หมั่นประพฤติสัปปะเวทในศีลให้บริสุทธิ์ทั้งทางกายวาจา และจิตใจ หมั่นประกอบคุณงามความดี มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัยของชุมชน และพระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้นำ ศีล ให้คนในชุมชนประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นคนที่ดีในชีวิตของตนและผู้อื่น มีความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ระเบียบวินัย ตลอดถึงทำมาหาเลี้ยงชีพของคนในชุมชน กลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่และต่อสภาพแวดล้อม

พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้นำจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานมาสอนให้ประชาชนมีการปฏิบัติสมาธิในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการการยืน การเดิน การนั่ง การนอน รับประทานอาหาร การดื่ม การทำ การพูด การคิด พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดสอนให้ประชาชนได้นำสมาธิไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในการทำงานมีคุณภาพและสำเร็จลุล่วงได้รวดเร็ว มีความผิดพลาดน้อย และมีพลังสติสัมปชัญญะในการแก้ไขปัญหาในการทำงาน พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้สอนให้ประชาชนมีขันติความอดทน ประชาชนจะได้ไม่คิดสั้นเพราะมีความหวังว่าความทุกข์จะต้องคลี่คลายหมดไปในที่สุด เพื่อการป้องกันโรคทางจิตพระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้สอนให้เว้นจากการคบคนพาลให้คบบัณฑิต งดเว้นจากการประพฤติชั่วทุกอย่าง ด้วยการรักษาศีล เมื่อกระทำความดีทางกาย วาจา ใจ แล้ว เป็นการส่งเสริมสุขภาพจิตโดยตรง พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้สอนให้ประชาชนฝึกสมาธิกำหนดรู้เท่าทันจิต ดูที่ลมหายใจเข้าออก เรียกว่า อานาปานสติ คือการทำจิตใจใสสะอาดบริสุทธิ์ มีพลัง ก็นำไปใช้ในการพิจารณาความจริงของชีวิต จนเห็นแจ้งชัดใน อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความทุกข์ อนัตตา ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง เห็นชัดใน อริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เมื่อนั้นใจก็จะบริสุทธิ์สมบูรณ์ มีสุขภาพจิตดี พ้นทุกข์ได้

ในการพัฒนาด้านสุขุมปัญญา ปัญญาได้รับการถ่ายทอดจากผู้อื่นพระสงฆ์ในตำบลกุดลาด ซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดเป็นผู้ส่งต่อความรู้ให้ประชาชนชนด้วยการอบรมสั่งสอนและแสดงพระธรรมเทศนาในงานบุญต่างๆ และมีการเปิดธรรมะผ่านเครื่องหอกระจายข่าวและเปิดสถานีวิทยุเพื่อเผยแผ่ธรรม ทุกวันพระ เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนัก ได้พิจารณาเป็นประจำ นอกจากนี้แล้วพระสงฆ์ในตำบลกุดลาด ยังมีการฝึกอบรมหรือบรรยายธรรมให้แก่คนในชุมชนตามโรงเรียน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม และให้แก่คนในชุมชนได้ซึมซับและนำไปปฏิบัติให้เกิดปัญญา ในการพัฒนาปัญญาแบบจิตตามยาปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดมาจากคิดวิเคราะห์ด้วยตนเอง พระสงฆ์ในตำบลกุดลาดได้สอนให้ประชาชน ได้คิดวิเคราะห์จากการที่ได้ฟังธรรมหรืออ่านธรรมะมาแล้วนั้น



จากผังความเชื่อมดังกล่าว อธิบายได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม ในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลกุตลัด จังหวัดอุบลราชธานี ได้พบหลักธรรมไตรสิกขาและภาวนา ๔ ซึ่งมีความสัมพันธ์ดังต่อไปนี้

ศีล เป็นหลักในการอยู่ร่วมกัน เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มีความปกติสุข เพื่อประโยชน์ขั้นพื้นฐานคือความสุขและไม่มีการเบียดเบียนกัน ในชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับภาวนา 4 ในข้อกายภาวนา และ ศีลภาวนา คือ 1) กายภาวนา เป็นการพัฒนากาย การฝึกอบรมร่างกาย ให้มีร่างกายมีความสมบูรณ์และแข็งแรง และมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ กายภาพ คือ สุขภาวะทางกายการมีร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคภัย มีความปลอดภัยในชีวิตและมีทรัพย์สิน ไม่เจ็บป่วย คือ การที่มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ไม่มีความเจ็บป่วย การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน คือ มีความเป็นอยู่ที่ดีไปมาสะดวกสบายใน กายานุปัสสนา คือ การมีสติกำหนดได้หมายรู้พิจารณากาย การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันกายและเรื่องทางกาย มีสุขภาพทางกาย คือ การที่มีสุขภาพทางกายดี มีปัจจัยสี่พอเพียงแก่การดำเนินชีวิต ไม่เป็นโรคขาดอาหาร ไม่เจ็บป่วยด้วยโรคภัยใดๆ มีสวัสดิภาพในชีวิต ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนมีสุขภาพทางกาย มีโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิต 2) ศีลภาวนา คือ การพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมและการอยู่ร่วมสังคมโดยไม่เบียดเบียนกัน แต่มีชีวิตที่เกื้อกูลต่อกัน และมีวินัย สังคหวัตถุ คือ ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน และหลักการครองใจคน สารณียธรรม คือ ธรรมที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น ศีล คือ ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานใน เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มีความปกติสุข สุขภาวะทางสังคมและสิ่งแวดล้อม คือ ความสุขจากการอยู่ร่วมกันด้วยดี ในทุกระดับในสังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้สังคมและสิ่งแวดล้อมน่าอยู่เหมาะแก่การดำรงชีพอย่างมีความสุข

สมาธิ คือ อาการที่ใจสงบรวมเป็นหนึ่งแน่วแน่ มีแต่ความบริสุทธิ์ผ่องใส และความสุขเกิดขึ้นแก่จิตใจ จิตตานุปัสสนา คือ การฝึกดูสภาวะจิต ให้จิตมีความสงบ มีสติสัมปชัญญะหรือให้ปัญญาเกิดขึ้นใจ จิต การป้องกันและแก้ไขโรคทางจิต คือ การฝึกจิตไม่ให้เกิดความเครียดและโรคซึมเศร้าทางจิต และมีสุขภาพทางจิตใจและอารมณ์ คือ การที่มีจิตปลอดพ้นจากความทุกข์ ไม่เครียด มีอารมณ์ในเชิงบวก เมื่อฝึกสมาธิดีแล้วย่อมส่งผลดีต่อคุณภาพจิตที่ดี จิตมีประสิทธิภาพนำมาใช้ในการครองชีพ ทำให้จิตใจสงบเบิกบาน และมีความสุข

ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจที่เกิดขึ้น ปัญญาภาวนา คือ ฝึกอบรมพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงาม สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากที่เกิดจากได้รับฟัง ได้อ่าน ได้เรียนรู้มา จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่สำเร็จโดยการคิดพิจารณา ไตรสรณญ์ พินิจพิจารณาให้เกิดความเข้าใจ ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่สำเร็จโดยการภาวนา สุขภาพทางปัญญา คือ ความรู้ทั่ว รู้เท่าทัน และความเข้าใจอย่างแยกได้ในเหตุผลแห่งความดีความชั่ว ความมีประโยชน์และความมีโทษ ซึ่งนำไปสู่ความมีจิตใจอันดีงามและเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ โดยการฝึก สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ทำให้มีการพัฒนา องค์ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป โดยความรู้ทางธรรมจะช่วยควบคุมความรู้ทางโลก ให้เป็นการพัฒนาเชิงคุณธรรมก่อให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์อย่างยั่งยืนต่อไป

## ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยนี้ได้จำแนกข้อเสนอแนะออกเป็น 3 ส่วนดังต่อไปนี้

### 1 ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

- 1) องค์การบริหารส่วนตำบลนำผลงานวิจัยนี้ไปใช้เป็นนโยบายในการพัฒนาชุมชน
- 2) พระสงฆ์ควรนำผลไปใช้ในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชน

3) องค์ปกครองส่วนท้องถิ่นควรนำหลักพุทธธรรมไปเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน

4) หน่วยงานทางด้านการพัฒนาควรนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน

## 2 ข้อเสนอแนะในพื้นที่วิจัย

1) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรจัดการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ

2) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรมีตั้งกลุ่มจิตสาธารณะในการพัฒนาชุมชน

3) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรมีการวางแผนการพัฒนาในระยะยาวเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนา

4) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรมีการส่งเสริมปัจจัยในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่หลากหลายและความมั่นคงในชุมชน

5) ชุมชนในพื้นที่วิจัยควรมีการศึกษาสภาพปัญหาในการพัฒนาชุมชน และควรศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน

## 3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนตามหลักของภavana 4

2) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชีวิตของคนในชุมชน

3) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการนำใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

4) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการนำ สติปัฏฐาน 4 มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน

4) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์หลักไตรสิกขา ในการพัฒนาชุมชน

## เอกสารอ้างอิง

คุณ โทจันทร์. บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2525.

พินิจ ลาภธนานนท์. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

ยุทธพงษ์ จันทรวรินทร์. มนุษย์กับสังคม : ทฤษฎีและหลักประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2550.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, 2542.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. “พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทใน การแสวงหาเส้นทางการพัฒนาชนบทของ พระสงฆ์ไทย”. กรุงเทพมหานคร : กองแผนงาน กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, 2526.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : พาสโก, 2542.

อภิชัย พันธุ์เสน. พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที่ 3 ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2539.